

LESVOS 2006

KNNV hotelreis: 21 april t/m 5 mei juni

Onder leiding van
Met assistentie van

Joop Vrielink
Klaas van Dort

Deelnemers

AGNES WINTER	LIES VAN RIJSBERGEN
ALBERDIEN WEG	MAJA KOOISTRA
ANNEKE DE KLERK	MARIGOLD DIJKSTRA
BETTY VAN LEEUWEN	MIEP GIJSSEN
GERDA BIRZA-KNAPPER	NANCY SONDAAL
GERDA VAN HUIJZEN-HOENEVELD	SIEM VAN HUIJZEN
JOOP VRIELINK	TONNIE KIVITS-VAN EMPEL
KLAAS VAN DORT	

Klaprozenveld bij Ahladeri (Lies van Rijnsbergen)

Dagprogramma

- 21 april: Vlucht naar Mytilini. Bus naar hotel Aegeon in Skala Kalloni. Wandeling moeras en strand
- 22 april: Fietstocht langs de East river
- 23 april: Fietstocht naar Inland lake
- 24 april: Fietstocht naar de zoutmoerassen
- 25 april: Busrit naar Petra, wandeling naar Molivos
- 26 april: Busrit naar Sigi
- 27 april: Busrit naar Eftalou, wandeling langs de kust naar warme bron
- 28 april: Busrit naar Napi, boswandeling bij Agia Anna
- 29 april: Busrit naar Parakila, rotswandeling naar kust
- 30 april: Busrit naar Limonos, Perivolis en Ipsilou klooster
- 01 mei: Busrit naar Agiassos via Ahladeri, wandeling in Tamme kastanje bos
- 02 mei: Busrit naar Skotino, wandeling in dennenbos
- 03 mei: Busrit naar Sigi, Petrified forest park
- 04 mei: Busrit naar Agiassos, wandeling op flanken van Olympos, aquaduct
- 05 mei: Terugreis

Dagverslagen

Vrijdag 21 april

Joop Vrielink

De "dag" is nog maar net 2 uur oud of de wekker loopt al af. Voor we opgehaald worden even nog een kop thee en wat brood. Tegen kwart voor drie zijn ook Nancy, Gerda, Siem, Klaas, Maja en Miep er om per taxi om 3 uur naar Schiphol gebracht te worden. Hoewel dit de vijfde keer is dat ik met een KNNV- groep naar Lesvos ga, is het toch altijd weer spannend hoe de deelnemers de reis zullen vinden. Op Schiphol zijn al een aantal deelnemers gearriveerd. Het is nog even wennen wie bij welke naam hoort, maar dat zullen we spoedig onder de knie krijgen. Nadat uiteindelijk iedereen aanwezig was konden we inchecken. Iedereen probeerde in de drukte ergens koffie te bemachtigen, maar gezien de lange rijen wachtende mensen voor de bars vond ik het wel goed. Samen met Siem, Gerda en Klaas hebben we op een rustig plek wat gegeten en gedronken van spullen die we mee hadden genomen.

Redelijk op tijd mochten we het vliegtuig in om volgens het schema om 6.40 uur te vertrekken naar Lesvos, weliswaar via een omweg naar Kreta. Siem die nog niet eerder gevlogen had vond dit geweldig, twee keer landen en stijgen!

Bij het inchecken schijnt er iets fout te zijn gegaan, er zou één persoon te veel in het vliegtuig zitten.

Er werd druk overleg gevoerd en eindeloos geteld. Na een uur kwam men er achter dat er twee mensen waren die van Dijk heten, en dat kon de computer van Schiphol niet aan.

Ruim een uur te laat verlaten we dan toch Schiphol. Boven de Alpen genoten we van het geweldige uitzicht. De besneeuwde bergen waren zacht roze door het licht van de opgaande zon. Via de Balkan en Griekenland, waar we de stad Tessaloniki fraai aan de kust van de Egeïsche zee konden zien liggen, arriveerden we op Kreta. Al de passagiers moesten uitstappen en in een hal wachten tot het vliegtuig schoon gemaakt was en bijgetankt.

Van Kreta ging de vlucht over eindeloos veel kleine eilandjes naar Lesvos. Bij aankomst was het geweldig mooi weer, zoals het ook hoort. De bekende hostess van Olympia Tours stond ons al op te wachten. Na de ontvangst van de bagage gingen we per bus richting Skala Kalloni.

Het personeel van het hotel ontving ons, weliswaar niet met een ouzo, maar wel met een glas koele limonade.

Nadat ieder zijn kamer had gekregen zijn we nog even naar het moerasje in het dorp gaan kijken. Even als in andere jaren waren de mensen verrukt wat ze zo van zeer dichtbij konden zien. Steltkluten en Zwarte Ibissen stalen natuurlijk de show, gevolgd door Zomertaling en de vele Kemphanen en Bosruiters. Ook het grote aantal Kuifleeuweriken, een soort die bij ons vrijwel niet meer voorkomt, trok grote belangstelling. Voor het Aegean hotel liepen twee Grielen, die na lang zoeken werden waargenomen. Siem heeft aan deze soort veel jeugdherinneringen, en heeft dan ook tijdens deze reis de Grielen uren op hun nest geobserveerd. Na het heerlijke avondeten ging ieder vroeg naar bed om wat slaap in te halen en om morgen vroeg weer fit aan een wandeling in de omgeving te kunnen beginnen.

Zaterdag 22 april

Miep van Gijsen

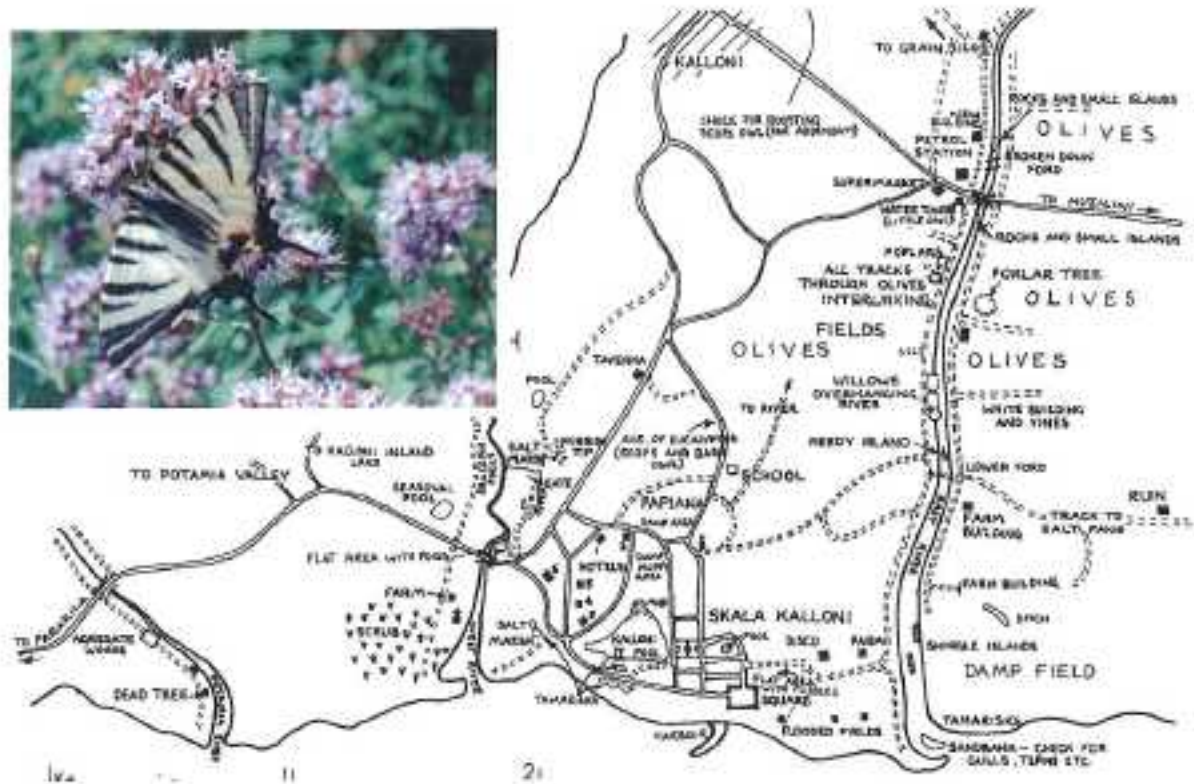
De eerste excursiedag bestond uit een wandeling in de directe omgeving van Skala Kalloni, lopend vanaf ons Hotel. Het weer was prachtig, een graad of 20, later wel 25 graden, zonnig en droog, met een lekkere fris zeewindje. Voor de meeste van ons was dit de eerste echte excursie samen met de andere excursiedeelnemers. Vooral zo'n eerste dag is alles nieuw en spannend: nieuwe gezichten, veel nieuwe vogelsoorten, onbekende plantensoorten en prachtige landschappen en vergezichten.

De wandelroute (zie kaart 1)

Vanaf Hotel Aegeon (6) liepen we naar het dorp Skala Kalloni. Na enkele honderden meters passeerden we links de poel van Kalloni II, een plek waar we nog vaak terug zouden komen, vooral in de vroege ochtend. Van het centrum van het dorp ging de wandeling verder via gestippelde paden. Eerst in oostelijke richting naar de rivier en in noordelijke richting stroomopwaarts de rivier langs. We aten bij de doorwaadbare plaats, waarlangs we de volgende dag op de fiets zouden oversteken om bij de zoutpannen te komen, die verderop aan de andere kant van het water liggen. Na enkele honderden meters sloegen we rechts een pad in naar het westen, door de velden. Vervolgens liepen we ten noorden van Skala Kalloni naar de school met het schoolplein, een bekende verblijfplaats van de dwergooruil. Vanaf de school wandelden we terug naar het dorp. De fietsen voor de volgende

dagen stonden hier al klaar. Na een ijsje of een drankje fietsten we tegen vijven terug naar het hotel. De excursie ging echter nog door naar de brug over de "west river", een paar honderd meter voorbij het Hotel. Tegen zevenen haastte iedereen zich terug om op tijd te zijn voor het diner.

Kaart 1: Skala Kalloni, oostelijke en westelijke rivier (uit Brooks, 1998), inzet: Koningspage.

Ik zal hieronder enkele hoogtepunten van de excursie nader toelichten.

De poel van Kalloni II

Op de weg van ons hotel naar de poel was al meteen veel te zien en te horen, bijvoorbeeld de balkankwikstaart, een hop (horen telt ook...), veel huis- en boeren zwaluwen en een paar kuifleeuweriken. Voor het hotel in het zoutmoeras viel het de grote aantal bosruiters op. In de poel van Kalloni zaten zwarte ibissen en steltkluten.

De poel stond vroeger in open verbinding met de zee, en is dus zout geweest. De weg heeft de open verbinding ongedaan gemaakt en nu verandert het water steeds meer in de richting van een brakke poel. Dit gaat gepaard met voedselverrijking die duidelijk tot uitdrukking komt in de vegetatie. Er is sprake van verlanding en verzuuring met soorten als Zeebies, Riet en Grote Lisdodde. De domante soort *Juncus acutus*, die verwant is aan onze *Zeeus (Juncus maritimus)*, laat zien dat het wel zout geweest is. Deze soort kan zich nog een hele tijd handhaven, ook als het water minder zout wordt. Het zou goed zijn als de verbinding met de zee zou worden hersteld en als de dichte, ruige vegetatie eens zou worden geschoond. Langs de bermen van de weg zagen we ook allerlei planten in bloei staan, die kenmerkend zijn voor zoute omstandigheden zoals de Zeevioletter (*Matthiola tricuspidata*), Zeerupsklaver (*Medicago marina*), Blauwe Zeedistel en Ossetong. De Reuzenvinkel (*Ferula communis*; zie inzet kaart 1) is ook een karakteristieke soort, die we vaker op Lesbos hebben aangetroffen, meestal langs wegen en paden in het binnenland.

Skala Kalloni

In het centrum van het dorp konden we naar de bakker om spinazie en kaasbroodjes in te slaan voor onderweg. Op het terras aan de haven was er ijskoffie, en even verderop dronk ik mijn eerste kopje echte Griekse koffie (sketos is zonder suiker, metrios met weinig suiker). De visboer verkocht verse inktvissen vanuit zijn pick-up, waarmee hij op het marktplein stond. Deze vrijdag was de Griekse "Goede Vrijdag" voor Pasen, de dag waarop het sterven van Christus wordt herdacht. In het kerkje op het dorpsplein stond een versierde baar uitgesteld waar iedereen langs kon lopen om zo eer te

bewijzen aan de gestorven Christus. De baar wordt op de avond van Goede Vrijdag in processie rondgedragen door het dorp. Op paaszaterdag nacht wordt een gigantisch paasvuur aangericht. Van alle kanten werden bomen en takken aangevoerd voor dit vuur.

De palmbomen op het dorpsplein boden nestgelegenheid voor een groepje Spaanse mussen. In een schoorsteen vlak achter het plein hulsde een kerkuil, die wij in de loop van de excursie nog een aantal keren 's avonds konden zien terugkeren naar zijn nest, een imposante vertoning.

De visboer bedient de pope van Skala Skalloni, R. Brooks 'schiet' een Dwergooruil (Miep van Gijsen)

De oostelijke rivier

Het pad van het dorp naar de rivier voerde ons door de velden. Onderweg genoten we van de kleurrijke bermen met akkeronkruiden zoals rode Papavers, Spiegelklokje, Bolderik, Gele ganzebloem, Gevlekte Scheerling, Spekwortel (*Tamus communis*), *Lagurus ovatus*, diverse toortsen en roze *Scabiosa's* (*Scabiosa cf. purpurea*). In de rivier zaten allerlei soorten kleine steltloperjes, waarvan de vele bosruiters het opvallendst waren. In de bossages langs de rivier hoorden we de nachtegaal en de kleine karekiet zingen. En we leerden het verschil tussen de slangenarend en de arendbuizerd.

Ontmoeting met de dwergooruil en met Richard Brooks

Ornithologisch hoogtepunt van de dag was de waarneming van de dwergooruil op het schoolplein, even ten noorden van het dorp. De dwergooruil is zo goed gecamoufleerd, dat hij vrijwel niet opvalt als hij overdag slaapt tegen de achtergrond van een boomstam. Hij reageerde helemaal niet op onze aanwezigheid, zodat we alle tijd hadden om goed te kijken en van dichtbij te fotograferen. Al gauw kwamen ook vogelaars van een andere groep met ons meekijken. Daar kwam ook Richard Brooks in zijn kleine rode huurauto aangescheurd, de plaatselijk beroemde Engelse auteur van "Het standaardwerk" over de vogels van Lesvos: *Birding on the Greek Island of Lesvos*. Bij gebrek aan een statief bouwde hij een indrukwekkende stelling voor zijn al even indrukwekkende fotoapparatuur, midden voor de boom waarin de dwergooruil zich schuil hield. (foto Richard Brooks in actie)

Met mijn gewone digitale compact camera door een telescoop is het mij ook gelukt om de dwergooruil te fotograferen (zie inzet cover).

Grielen bij de westelijke rivier

Aan het eind van de middag zijn we Grielen wezen kijken bij de brug over de westelijke rivier, ca. 500 meter van het hotel. Na enig speurwerk met telescopen, troffen we twee keer twee Grielen aan, die zich duidelijk gedroegen als twee broedparen. Grielen lijken wel wezens uit een andere tijd. Ze vallen helemaal niet op in de zanderige vlakke met slechts hier en daar wat vegetatie. Heel bijzonder zijn hun grote, gele ogen. Hun geluid is wel opvallend. Dat konden wij vrijwel iedere avond horen vlak bij ons hotel.

Vleermuizen bij Hotel Aegeon

Onder de rand van het dakoverstek boven de veranda van Hotel Aegeon wonen vleermuizen. Ze vlogen iedere avond massaal uit na een uur of acht, dus direct nadat we onze maaltijd hadden beëindigd. Dit was zo'n opvallende en intrigerende gebeurtenis dat wij dit gedrag in de tweede week van ons verblijf aan een nader onderzoekje hebben onderworpen.

In de week van 27 april tot en met 3 mei is iedere avond het aantal uitvliegende vleermuizen geteld. Dit bleek nogal variabel te zijn en ook het aanvangstijdstip en de periode waarin het uitvliegen plaatsvond verschilde per dag. Daarom hebben we ook een paar omgevingsfactoren genoteerd, die hiermee te maken zouden kunnen hebben.

Onder "Opmerkingen" staat het tijdstip tot hoe laat is waargenomen. Dit was meestal 10 minuten nadat de laatste vleermuis was vertrokken.

Overzicht waarnemingen Gewone Dwergvleermuis tussen 27 april en 3 mei 2006

Datum	Uitvlegperiode	Temperatuur	Neerslag	Wind	Aantal	Opmerkingen
27	20.25-20.30 h	18-20 °C	droog	-----	49	tot 20.40 h
28	20.22-21.00 h	18 °C	regen	-----	29	tot 21.10 h
29	20.40-21.00 h	15-16 °C	regen/bewolkt	-----	28	tot 21.10 h
30	-----	koud	regen	-----	---	-----
1	20.25-20.35 h	16 °C	lage bewolking	-----	53	tot 21.00 h
2	20.20-20.25 h	18 °C	droog, onbewolkt	2 à 3	33	voor 20.20 h alles gemist; tot 20.35 h
3	20.20-20.35	14 °C	droog, licht bewolkt	3 NW	49	tot 20.45 h

Mijn indrukken aan de hand van de waarnemingen:

De totale omvang van de populatie is tenminste ruim 50 vleermuizen. De waarnemingen op 2 mei zijn waarschijnlijk onvolledig, want bij aanvang om 20.20 uur waren er al dieren uitgevlogen. Het aantal van 33 is daarom een te lage schatting.

Bij droog weer, weinig wind en relatief hoge temperaturen vliegen de vleermuizen vroeg, massaal en in korte tijd uit.

Bij regen vliegen er veel minder uit en bij lagere temperaturen vliegen ze later uit. Ook de wind bepaalt mede het uitvleggedrag. Hoe ongunstiger de weeromstandigheden, hoe langer de uitvlegperiode duurt. Het aanvangstijdstip van het uitvliegen lijkt in de loop van de week iets vroeger te worden.

Thuisgekomen heb ik uitgezocht welke soort het zou kunnen zijn met Schober en Grimbergen (Gids van de Vleermuizen van Europa, Azoren en Canarische eilanden, Tirion natuurgidsen, 2001). Het is zeer waarschijnlijk de Gewone Dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*). Deze vleermuis weegt 3,5 – 8 gram, en is 36 – 51 mm groot. Kop en romp samen zijn 32 mm. De gewone dwergvleermuis vliegt vroeg uit, namelijk 5 tot 20 minuten na zonsondergang en jaagt in de omtrek van 1 tot 2 km vanaf de verblijfplaats op insecten boven watervlakten, bosranden, in tuinen en parken. Hij eet muggen, kleine kevers, kokerjuffer en vlinders, woont overwegend in gebouwen. Dwergvleermuizen vliegen niet uit bij regen en storm, liever niet bij temperaturen onder 10 graden en helemaal niet als het 8 graden is of kouder. Afgezien van het uiterlijk en de verblijfplaats kun je vleermuizen ook onderscheiden aan de hand van de uitwerpselen. Foto's van de uitwerpselen uit de gids konden we goed vergelijken met de uitwerpselen van onze Vleermuis. Ook dit wees op de Gewone Dwergvleermuis. Vleermuizen slapen per dag gemiddeld 19,5 uur en vliegen gemiddeld 4,5 uur. Ze vliegen in drie periodes van 1, 5 uur op zoek naar voedsel.

Zondag 23 april

Anneke de Klerk

We moesten nog even bijkomen van het immens grote paasvuur met borrel de afgelopen nacht. Het duurde even voor dat ieder zijn fiets had van verhuurster Maria, maar toen konden we dan ook op stap (eerste fietsdag).

De route van 23 april (Griekse 1e paasdag) ging langs de brug over de westelijke rivier vlakbij ons hotel, waar de grielen broeden en de zwarte oecivaar dichtbij waar te nemen is. We fietsen het gebied van de Potamia rivier in. Op een prikkeldraad zit een mooie zwartkopgors. We komen zo'n klein kapelletje tegen en kijken even binnen, mooie iconen. Daar worden we ingewijd over de aardenergie, die juist op die plek voor sommigen onder ons erg voelbaar is. De mensen wisten vroeger kennelijk, dat dit de juiste plek was om met het Hogere in contact te komen.

We passeren een meertje waar een volwassen kwak met jong zit, het rode oog is goed zichtbaar. Ook 2 woudaapjes laten zich heel mooi zien. Volgens sommigen kijkt woudaap naar een kweeper. We zoeken het klein waterhoen, dit lukt vandaag niet, maar een latere vroege ochtend wordt onze moeite op diezelfde plek met een paartje beloond.

Wat verderop in een meer rots/berglandschap ontdekken we de hardoen, een groot soort hagedis. Hij heeft gele vlekken en zijn kop gaat op en neer, een grappig gezicht. De blauwe rotslijster komt ineens in beeld en niet één keer! Dan kijken we naar een rotsklever en ineens komt daar vlakbij in hetzelfde kijkerbeeld een middelste bonte specht bij, fascinerend. Ondertussen vertelt Klaas, onze plantenexpert sterke verhalen over bijzondere planten en reptielen. Dan passeert de cirgors, een blonde tapuit poetst zich op een rots. Een roodkopklauwier zien we een sprinkhaan eten. Dan splitst de groep zich. De ene op zoek naar planten zoals de tongenorchis en slaapkamergeluk, de andere naar leuke vogels. Ik zit in het vogel groepje. Het is raar maar waar: we zijn op een vogelreis en de meeste mensen zijn geïnteresseerd in planten.

We ontdekken een paartje maskerklauwier dat een nest aan het bouwen is met groene takjes in een notenboom. Daar kun je lang naar kijken en dat deden we dan ook. We komen langs een stuwmeer, waar 2 tafeleenden zwemmen, vrij uitzonderlijk schijnt het. Later op een privé fietstochtje aanschouwen Lies en ik op dezelfde plek een steenpatrijs, ook zeldzaam. Van de roofvogels zien we heel vaak een arendbuizerd, zo ook vandaag. De orpheusgrasmus zien en horen we een paar keer vandaag. Voldaan arriveren we bij ons hotel, waar in de achtertuin "ons" putterpaartje zijn nestje bouwt en later het vrouwtje op de eitjes zit.

Maandag 24 april

Lies van Rijnsbergen

Vroeg opgestaan en dat loonde: bij de poel voor hotel Kalloni II klein waterhoen gezien! Overvliegende zwartkopmeeuwen, roepend. Het geluid had ik net twee weken eerder in Zeeland leren kennen.....

Verder nog raireigers, dodaars, purperreigers, witwangsterns en zwarte ibissen (die niet zwart zijn maar een prachtige meerkleurenmetallische glans hebben!)

Al dat moois zit zomaar in een poeltje, vlakbij een hotel, omringd door vogelaars en vlak buiten het dorp.

Na het ontbijt zijn we eerst weer even naar het bakkertje gegaan voor de lunch en zijn vervolgens doorgefietst naar de zoutpannen. Onderweg weer van alles gezien natuurlijk, o.a. de vale spotvogel die zich goed liet bekijken en de zwartkopgors.

Vlakbij de zoutpannen barstte het spektakel al goed los: dwerg-, witwang- en wtvleugelsterns, steltkluten en een zestal vorkstaartplevieren overvliegend en fouragerend, buiteland als zwaluwen!

Toen lopend verder, van de plantenmensen hoorde je ook enthousiaste uitroepen, maar aangezien ik vogelaar ben zullen de plantennamen in dit dagverslag ontbreken. Van planten geniet ik naamloos.

Roodkeelpiepers beslopen en uiteindelijk prachtig in de telescoop "gevangen", vanuit de verte kokmeeuwen (sommige soorten zijn hier redelijk schaars terwijl je er bij ons over struikelt) en dunbekmeeuwen gespot. Verder bergeenden (ook niet algemeen hier), een aantal overvliegende casarca's en in de verte een paar honderd flamingo's.

Het aantal afgelegde kilometers is zo'n beetje omgekeerd evenredig met het aantal waargenomen soorten. Klaas verzekerde me dat het bij plantenmensen nog veel erger is!

Wel eens een vogelaarslunch meegemaakt? Slecht voor de spijsvertering want er is altijd wel iemand in de groep die iets ziet, waarop de vogelaars weer opspringen en al kauwend verrekijken (vogelaarswerkwoord), het brood achteloos tussen twee vingers.

Na de lunch veel gele kwikken en natuurlijk weer de "ochtendsoorten" met als nieuweling de kwartel.

Na het avondeten de lijst doorgenomen: die dag 66 soorten gezien. Niet slecht vind ik.

Daarna nog even naar het dorp gelopen op zoek naar de kerkuil. Deze coöperatieve vogel heeft al een paar jaar een nest in een schoorsteen midden in het dorp en laat zich elke avond braaf bekijken.

We hadden geluk: na niet al te lang wachten gaf hij een kleine vliegshow weg alvorens in de schoorsteen te verdwijnen.

Dinsdag 25 april

Betty van Leeuwen

Het is stralend weer, heel helder, maar er is veel wind en dus tamelijk fris. We vertrekken weer om 8.30 met de busjes en doen snel boodschappen in Kalloni. Dan rijden we door naar Petra, een stadje aan de voor ons nog onbekende noordkust van het eiland. Petra ligt prachtig aan een baai en de Turkse kust aan de overkant is goed zichtbaar. We speuren naar dolfijnen en vogels, maar zien ze niet. De wandeling gaat naar Molivos, een stadje tegen een rots waarop een oude burcht dat normaal (dwz voor niet KNNV-ers) in 1,5 uur te bereiken is. We zien het van ver al liggen, nog idyllischer dan Petra. De vogelaars hebben niet erg veel te doen, zelfs een kunstmatig waterbassin levert dit keer geen nieuwe soort op. Bij een koffieplekje kijken we uitgebreid naar een baardgrasmus. We zullen

deze soort nog veel zien, het is een van de meest algemene zangertjes. Ook de raaf noteren we als nieuwe soort.

Molivos (Lies van Rijnsbergen)

Botanisch is de wandeling boeiender. Er staan veel bijzondere planten, met de forse *Orchis laxiflora*, een *Gladiolus* en een witte iris als meest opvallende soorten. Thuis of later nader te determineren. In Molivos duikt de groep direct een biologisch winkeltje in met geurige en eetbare streekproducten. We mogen nog even het stadje in voordat de chauffeurs terug zijn met de busjes. De huisjes zijn als zwaluwnesten tegen de helling gebouwd en vanaf een terrasje heb je naar alle kanten schitterend uitzicht. Natuurlijk heeft Joop nog iets extra's in petto voor we terugrijden. Bij een parkeerplaats aan de kust moet de Rüppels grasmus huizen. We zijn de auto nog niet uit of de vogel met het buitenmodel zwarte kopje laat zich inderdaad zien. Echter maar heel even. Het kost nog wel wat omtrekkende bewegingen op de helling voordat de hele groep het beestje echt goed in de kijker heeft. Maar het was de moeite waard. We hebben hem elders niet meer gezien.

De avonden zijn natuurlijk niet om te luleren, dus gaan we na het eten eens kijken of de dwergooruilen, die een dorpje verderop hun onderkomen hebben, willen roepen. Ze doen het niet. Te koud?

Woensdag 26 april

Agnes Winter

Route heen: Skala Kalonis, Parakila, Apothikes, Agra, Mesotopos, Eresos, Sigrí

Route terug: Sigrí, Ipsilou, Eresos, Mesotopos, Agra, Apothikes, Parakila, Skala Kalonis

Vandaag een rondreis door het bergachtig gebied van Lesbos en op zoek naar de Perzische roodborst die was gesignaleerd door andere natuurliefhebbers in Hotel Aegeon. Voorbij het zeer smalle dorpje Agra hadden we de eerste stop. Daar zagen we een Kaukasische eekhoorn. Bij de tweede stop was er een hele discussie tussen Siem en Miep wat voor vogel ze nu gezien hadden. Was het een smynagors of een kortteenleeuwerik. Joop had die vogel niet gezien en het probleem werd dus niet opgelost. Voorbij deze stop gingen we eerst bij een bekend groepje Hollanders kijken wat ze bij het plasje zagen. Een mannetje kleine waterhoen liet zich af en toe zien en er zwom ook nog een schildpad met jong in het water. Terug naar de boom waar de Perzische roodborst zich moest bevinden. Eerst zagen we nog een paar boomkijkers die in de dode struiken zaten die langs de weg stonden. Nu op naar de bewuste boom. We hadden een hele tijd gekeken naar de boom, maar de Perzische roodborst liet zich niet zien. Dus gingen Joop en Lies maar naar de boom toe. De boom werd helemaal van binnen en buiten uitgekamd. Hij zat er niet in; helaas! In het kustplaatsje Sigrí

hadden we even op het terras gezeten en wat gedronken. Op de terugweg wilden we nog even stoppen voor de blauwe rotslijster die we zagen. Maar het was onverbiddelijk nee bij Joop omdat we geen tijd meer hadden daar we nog voor de gele kervel zouden stoppen omdat die nu op z'n mooist in bloei was, zodat we die nog even op de foto konden nemen. Het was weer een mooie dag en weer een aantal nieuwe vogelsoorten gezien.

Het is weer druk op de vogelboulevard van Sigri: de Perzische roodborst komt! (Lies van Rijnsbergen)

Donderdag 27 April   **Marigold Dijkstra**

Het is zonnig maar de wind blijft koud. De vroege vogels keren om 8 uur terug van een koud maar onvergetelijke zonsopkomst over de zoutpannen met veel waarnemingen.

De terrasantbijters genieten intussen van de zwaluwen, putters, kulfleeuwerikken en inheemse vlaamse gaalen in de tuin van het hotel.

Stipt op tijd rijden we met onze twee busjes naar Molivos aan de noord kust dan enkele kilometers westelijk richting Eftalou. Onze wandeling begint hier, hoog boven zee langs een brede zandweg. Ons doel is de baai van Eftalou met zijn beroemde warmwater bron, daar te pauzeren en dan terug te lopen.

Het is heerlijk weer en de hellingen zijn geel van de rupsklaver, strobloem (*Helichrysum*) en hoempapaver en we ruiken marjolein, venkel, reseda en tijm. De kustweg stijgt en daalt, soms zijn we hoog boven de zee, soms dalen we af naar een klein kiezelstrandje.

We stoppen vaak voor planten en /of vogels en ook natuurlijk voor de schitterend uitzichten met in de verte de Turkse kustlijn. Hier en daar zijn kleine boerderijtjes en de vogelaars ontdekken een steenuiltje op de punt van een dak. De wilde peer, de pistache en de Aziatische eik groeien op de hellingen geteisterd door kluwens processierupsen.

Na een korte pauze lopen we door, het is toch verder dan het leek op de kaart, maar we willen de warme bron wel bereiken natuurlijk. Een paar mensen blijven achter en rusten uit. Daar hebben ze geen spijt van, want ze zien de kleine klapekster van dichtbij en een passerende Nederlander wijst ze op Yelkouan (vale) pijlstormvogels op zee.

Eenmaal op de brede kiezelstrand van Eftalou gekomen genieten we van zon, uitzicht en een late lunch en er wordt door sommige snel gestript voor een wat moeizaam zeebad. En inderdaad het koude zeewater wordt hier gemengd met het warme water dat onder de soms echt hete stenen opborrelt. De bron zelf is afgesloten en niet indrukwekkend.

Intussen hebben Joop en Klaas besloten om (zonder bepakking) snel terug te lopen en ons met de busjes op te halen. We zijn ze zeer dankbaar en relaxen en zonnen met een echt vakantie gevoel. Gefascineerd volgen we de manoeuvres van een Griekse vissersboot die razend snel zijn netten rondom een school vissen uitrolt. Joop en Klaas komen moe en bezweet terug met de busjes en kunnen dan uitrusten en kijken hoe de niet zo geweldige vangst wordt binnengehaald. We rijden terug over de hobbelige, bochtige weg en pikken Nancy en Anja op bij het startpunt. Ze hebben het kustpad wel heen en terug gelopen, flink hoor!

Terug in Molivos willen we wat drinken bij het fort. De bar is gesloten. Dan maar bij de haven, afgesloten voor verkeer. Op een met wingerd overdekt terras is het ook goed toeven na een fraaie en zonovergoten wandeldag.

Vrijdag 28 april

Nancy Sondaal.

De vroege vogels/laars hadden een paar druppels regen met wiewewalen en opvliegende flamingo's. Een hotelgast had zelfs het kleinst waterhoen gezien.

Aan het begin van onze uittocht zag Joop al snel scharrelaars op een elektrische draad, voor mij de eerste en de laatste keer. De hop liet zich in de diepte horen, even later was er een vliegende hop te zien. De rouwmees zorgde voor een lange stop. Zorgzame ouders op aanvlieg tak de omgeving verkennend voor een veilige vlucht in een gat in een oude olijfbomstaak. Daarna flitste hij (of zij) eruit met een wit pakketje in de snavel om het in het vrije veld te droppen. Wij stonden op een paar meter afstand met onze neuzen er bijna boven op. Een al opwinding.

De lunch was aan de haven van Skala Skimineia. De aanbidding van de dag was verse godfish of red mullet. De witte wijn was in ieder geval perfect. Zeven katten ruimden onze lunchresten op onder de tafel. Op de heuvel aan de haven was weer een kapelletje met iconen. Een jongetje kuste alle iconen op zijn hoogte, de vader kuste een ander ikoon. Het schijnt gebruikelijk te zijn dat je de ikoon van je patroon heilige kust als je die tegenkomt.

Het toetje van de dag was het bos van Klaas met o.a. knikkende vogelmelk en laurierbomen. Ik heb laurierblaadjes meegenomen, het blad gedroogd en gebruikt. De aroma van slechts een blad was meer dan voldoende. De platanen waarvoor wij kwamen waren inderdaad indrukwekkend. Het gezang van de nachtegalen was een bonus. De snelvoetige Maja en Miep zagen op het pad naar boven nog zeven platanen van enorme omvang.

Indrukwekkend was ook het verwoeste Turks dorpje met een bouwvallige minaret. Verderop stond een kapelletje met een zwarte madonna ikoon.

Dan waren daar nog de bidsprinkhaan die Miep vond, een rode spin met vier zwarte vlekken, spinnen met gele strepen, smaragdhagedissen, een Kaukasische eekhoorn en koningspages. Het was een regenachtige en kille dag en avond. Miep telde dan ook slechts zeven dwergvleermuizen.

Zaterdag 29 april

Siem van Huijzen

Toen we opstonden, regende het flink, dus Joop liet ons een uur later vertrekken.

Om half tien was het droog en gingen we naar de westelijke punt van onze baai bij Apothikes.

Onderweg slopten we bij een meertje waar de vale spotvogel mooi zat te zingen.

Ook vloog er even een woudaapje op. Enkelen zagen een glimp van een zeer grote roofvogel, die door kraaien verjaagd werd. Joop dacht aan een steenarend. We zagen en hoorden ook nog de grote karekiet.

Boven het havenplaatsje Apothikes werd 1 busje neergezet, waarna de grote groep lopend naar de punt ging en Klaas met Gerda (v.H.) direct in het andere busje naar de punt reed om daar wat te botaniseren.

De groep was lang onderweg want bij ieder vogeltje op een rots werd stilgestaan, maar de smyrnagors liet zich niet zien. Heel mooi was het nest van de rotsklever te bewonderen, waaruit af en toe een jong de kop stak. We wachtten tevergeefs op het voeren door de oude vogels, die wel in de buurt te zien waren.

Klaas en Gerda kwamen weer terug, omdat Klaas een watertank zocht, terwijl Joop een militaire tank bedoelde. Die hadden ze wel gezien, zodat alles uiteindelijk weer goed kwam. Wij liepen weer verder en ontdekten in de lucht een kortteenleeuwerik, die we goed konden zien en horen. Ook vlogen er enkele alpengierzwaluwen, met duidelijk lichte buik. Verder veel blonde tapuiten en een enkele gewone tapuit. Aan zee werd gegeten terwijl we tientallen Yeikouanpijlstormvogels zagen langs vliegen. Op de terugweg zagen we prachtig een roodpootvalk ♂.

Om ± 3 uur bekeken we nog een Turks kerkje met minaret en eromheen een rijk bloeiende tuin met o.a. witte en blauwe irissen. Omdat het nog vroeg was stelde Joop voor nog even naar de zoutpannen

te gaan. Daar werden we verrast door een grote groep witvleugelsterns, die een show weggaven. Wat een prachtvogels, die als fladderende zwart-witte vlinders boven het water dartelden, inclusief hun spiegelbeeld.

Ook zagen we nog flamingo's en werden krombekstrandlopers in de telescoop gespot. Verder nog witwangsterns, één lachstern, dwergsterns en visdiefjes, zodat het sterngeselschap bijna compleet was.

Voldaan keerden we op onze basis terug.

Zondag 30 april

Gerda van Huijzen-Hoeneveld

Om kwart vóór negen staat iedereen klaar bij de busjes! 't Is nog steeds licht bewolkt en duidelijk kouder dan onze eerste week. Joop, die met een groepje al om 6 uur naar de zoutpannen ging, meldt dat het 14° is!

Vandaag gaan we de kloosters bezoeken en de vogelaars hopen "hem" te zien! Boodschapjes in Skala Kalonis, dan door Kalloni. Niet zo ver daar vandaan ligt het grote klooster Limonos. Aan weerszijden van de oprijlaan liggen verschillende kapellen, die, naar we later horen door particulieren zijn gebouwd. Er heerst een rustige zondagmorgenstemming. Het gebouw (1526) ademt een sfeer van een eertijds rijk kloosterleven. Houten sledeplanken staan rechtop tegen de muur; eens werd hier het graan mee gedorst. Ezel of paard ervoor, monnik erop staand. Even verderop de ruimte waar ooit olijven werden geperst en de olie in enorme houten vaten werd bewaard. Nu laat een emoe en een hangbuikzwijn zien dat er toch nog bewoners zijn. Een rechthoekige galerijgang met grote, aardewerken potten waarin o.a. myrte en granaatappel. Bewoners zien we niet; wel wordt onze aandacht gevangen door een prachtig geel, kleinbloemig roosje, en door de kapel met plafondbeschildering, op moderne wijze, van de schepping!

Voor de koffiepauze stoppen we bij een waterpoel; een bloemrijke plek met o.a. veel *Crepis rubra*, *Silene cretica*, *S. colorata* en *S. conica* en blauw walstro. Een boomleeuwerik op een draad showt zijn zeer lange nagels. We horen Hop en Wielewaal. Maar we gaan snel door en zien onderweg prachtig de Maskerklauwier, nesten van Rotszwaluwen, waarvan er één is gekraakt door mussen én de Blauwe rotslijster. Bij een volgende stop wéér de Blauwe rotslijster en twee Slangenarenden; de eerste, dankzij de telescopen prachtig zichtbaar!

In een dalkom, mooi besloten, ligt het tweede klooster (*Perivoulis*). Het blijkt gesloten; maar de ruimte eromheen is een prima lunchplek; de beek erg vervuld, maar de Middeleste bonte specht laat zich zien en horen. Ook de zon breekt door en daar ik deze vakantie minder mobiel ben, komt Klaas mijn "huiswerk" aanreiken; o.a. *Vicia melanops* met een prachtige donkere lip en Stijf hartgras. We gaan weer verder.

Na Adisa zien we, hoog op een berg gelegen het derde klooster: *Ipsilou*! Joop rijdt één busje omhoog, waarvan ik dankbaar gebruik maak. De anderen lopen deels het ezelpad en vinden Gele bremraap en Witte *Salvia*! Een grieks-orthodoxe monnik wacht me op en nodigt me uit de kerk te bekijken. Ook hier veel ikonen, geur van wierook en brandende kaarsen, aangestoken door zondagse kerkgangers, die ook dikwijls voorzichtig de ikonen kussen. Het museum, behorende bij het klooster, bevat o.a. veel handgeschreven boeken (echt monnikenwerk), soms geïllustreerd; veel ikonen, zilversmeedwerk en een aantal gordels met bijzondere gespen waarvan die met de Jacobsschelpen mij opvalt. Buiten gekomen zie ik een bijna zwartbloemige plant. Het blijkt *Galium selaceum* te zijn!

Weer "en route". Vanuit de auto zien we een stel prachtige Roodpootvalken; drie vrouwtjes en één mannetje.

Via *Sigri* rijden we richting *Eressos*. De weg is slecht; we reden hem al eerder in tegengestelde richting! Op de plek waar we op 26 april het Klein waterhoen zagen, zien we al van ver de auto's en de daarbij behorende vogelaars met hun "toeters" staan. Allemaal in afwachting om "hem" te zien. De Perzische Roodborst. Fluiters, Grauwe Klauwier en Bijenetters laten zich door de telescopen prachtig bekijken, maar de Perzische Roodborst??????? De spanning stijgt; er wordt veel gewezen naar die ene boom en dan ..... ja hoor, daar is 'ie! Volgens de Vogelgids dé plek; een dicht bebladerde boom op rotsige helling! Klaas determineert ondertussen rustig door en vindt o.a. *Bisserula pelecinus* met zijn leuke zaden, *Trifolium pilulare*, *Ranunculus cornutus* en *Rhagadiolus stellatus*.

Dan toch weer door. Er heerst in ons busje een opgewonden stemming. Uitspraken als "Met een Ralreiger kun je nu niet meer scoren" en "Joop, dáér kun je in Wageningen mee thuiskomen"! duiden erop dat iedereen meer dan tevreden is. Dan zien we, als extraatje, toch nog de Bruinkeelortolaan.

Joop loodst ons perfect door de nauwe straatjes van *Eressos*, *Mesotopos*, *Agra* en via *Parakila* brengt hij ons, na een lange dag, toch op tijd weer thuis waar we allen, zeer voldaan, aanschuiven voor een heerlijke maaltijd. Dank aan Joop, Klaas en allen die hun telescopen én kennis beschikbaar stelden om al dit moois te laten zien!

Maandag 1 mei

Tonnie Kivits-Van Empel

Vandaag is het 1 mei, de dag van de arbeid.

Op vakantie maken we er de dag van de lente van.....

De Grieken vieren deze dag door er op uit te trekken. Zo ook in het bos. Er wordt door ons gearbeid terwyl we wachten op de Turkse boomklever. Joop heeft dit vogeltje al snel 'gespot' met zijn kijker. De klever broedt in een dode boom en heeft verschillende nestholtes.

Het wordt steeds drukker met vogelaars, maar het vogeltje vliegt af en aan.

Onderweg stoppen we nog een paar keer om naar de prachtige bermen te kijken. Er bloeit o.a. tongorchis, kulflavendel en wolfsmelk. Miap fotografeert de maanvaren.

Een opgerolde duizendpoot heeft onze aandacht getrokken. Hij is bruin met op zijn rug en heeft per segment 3 gele stippen en is ongeveer 5 centimeter lang. Later op de middag zien we er nog meer.

De harlekijnorchis is een vondst, de eerste die mooi open is. Ook zien we *Lathyrus cicera*.

We rijden naar Pirgi, waar we koffiedrinken. Het duurt even maar het seizoen is nog maar pas op gang gekomen! De vers gebakken aardappelkoekjes laten we ons lekker smaken. In een tuin vliegt de grauwe vliegenvanger heen en weer. We bekijken hem goed.

Dan zetten we koers naar het stadje Agiassos waar we door smalle straatjes rijden en kijken naar de winkeltjes en ook nog wat proviand inslaan.

Na de rit komen we aan bij een kastanjebos waar we veel planten vinden. Het witte bosvogeltje, anemonen, maar ook rode bostulpjes en *Orchis provincialis*. Op oude muurtjes groeien prachtige mossen. Er staan bomen met gekleurde korstmossen die we van dichtbij bewonderen.

We passeren verschillende mooie dorpjes en komen in Plomari aan. Het zonnige zuiden van het eiland. Aan de haven is het goed toeven en het ijsje smaakt voortreffelijk.

De terugreis naar Skala Kalloni is nog behoorlijk lang maar zowel Joop als Klaas zijn erg behendig in het besturen van de busjes. Voor ons is het alleen maar genieten van de mooie omgeving!!

Tamme kastanjebos bij Agiassos (Lies van Rijsbergen).

Dinsdag 2 mei

Alberdien Weg

s' Morgens voor het ontbijt kwamen de "vroege vogelaars" terug van het met struiken begroeide gebied ten noorden van Kalloni. Ze hadden er de waaiersstaart gezien (een nieuwe soort op de lijst) ! Tijdens het ontbijt - lichte paniek! Klaas was zijn paspoort kwijt ! Dus Klaas terug naar de plaats van de waaiersstaart - tevergeefs ! Onze boswandeling leek van de baan ! Maar ineens dook Joop vrolijk

op met de portefeuille, die hij achter het bed van Klaas gevonden had. Dus even later stapte iedereen in de busjes op weg naar de heuvel Tirapidi (tussen Kalloni en Petra). Het pad was wel aardig steil en er lagen nogal wat losse stenen, maar het was de moeite waard want het voerde ons door een prachtig gebied! Naast het pad stonden mooie aspergeorchideeën en tussen de dennen fladderde een groepje staartmezen. Er vloog een houtduif over (eerste waarneming) en later nog een koekoek. Onderweg zagen we verder nog een heel bijzondere plant – *Citinus hypocistis rubra*. De jonge bloem leek op een rood radijsje met witte knop.

Tijdens de koffiepauze vlogen heel mooi – 1 arendbuizerd, 1 slangenarend en 2 zwarte ooievaars over. Vlakbij vonden we bijzondere stenen met blauwe agaat. Maja legde ons uit hoe dit ontstaan was. Op weg naar onze lunchplek liepen we langs moseiken en verder waren er pijpbloemen, die van binnen niet bepaald welriekend roken! We hielden lunchpauze bij een Grieks monument ter gedachtenis aan de strijd tegen de Turken in 1912 – die toen verslagen werden. Vlakbij stonden nog de resten van het Turkse dorp Klapados. Na de lunch ging het weer bergafwaarts terug naar onze busjes.

Half vier waren we weer "thuis" en was dat het einde van een onvergetelijke en bijzondere wandeling.

Woensdag 3 mei

Maja Kooistra

Route: grote weg langs de noordkant via Kaloni, Skalohori, Adisa, richting Sigri. Bezoek aan het Fossilized Forest Park, lunch in Sigri, splitsing in twee groepen; een museum groep en een groep vogelaars. Terugreis langs Moni Ipsilou, naar het zuiden via Eresos, Mesotopos en Agra naar Skala Kalonis.

Eindelijk, aan het eind van onze reis was het zover, het langverwachte bezoek aan het versteende woud. Al twee keer waren we in de buurt geweest, maar de combinatie van vogels en het weer noopten ons een andere prioriteit te hebben en werd er slechts langs gereden. Het versteende woud moeten we letterlijk nemen. Dat is niet vaak zo, want meestal zijn het versteende bomen die niet op hun oorspronkelijke plaats liggen. Dan weet je niet of de bomen die daar liggen iets met elkaar te maken hebben en waar ze vandaan komen. Hier zijn het de oorspronkelijke bomen, die in een oerbos groeiden dat hoog op berghellingen in een subtropisch klimaat aanwezig was. Dit oerbos is, in één keer, door de gevolgen van hevige vulkaanuitbarstingen geconserveerd. Daarbij werden grote hoeveelheden vulkanische as en magma de lucht in geslingerd, die met heftige regens weer op aarde terecht kwamen. Daar vormde ze enorme modderstromen die met grote snelheden het bos op de berghellingen in korte tijd volledig overstroomden en bedekten. Dit verspoelde vulkanische materiaal (ignimbrieten, tuffen, tephra's) werd hard bij afkoeling, mede onder invloed van hete gaswolken. Het bos werd daardoor in korte tijd in zijn oorspronkelijke samenstelling geconserveerd. De bomen zijn dus niet verplaatst, hooguit omgevallen door de kracht van de hete astromen. Maar hierdoor raken ze nog niet versteend. Dat is daarna in de loop van eeuwen gebeurd. De vulkanische as bevatte heel veel siliciumoxide, zoveel dat het niet kon uitkristalliseren tot kwarts. Deze siliciumoxides percoleerden met regenwater door de vulkanische lagen heen en sloegen neer in de cellen van de begraven bomen, als opaal, een microkristallijne vorm van kwarts. Omdat opaal een microkristallijne vorm van kwarts is kan die heel precies de vorm aannemen van het materiaal waarin hij neerslaat. Als er grotere kristallen waren gevormd waren alle cellen stukgegaan en was de oorspronkelijke structuur niet meer te herkennen. Hier in Lesvos zijn alle bomen in eerste instantie helemaal omgezet in opaal. Dat is te zien aan de vette glans die er op breukvlakken te zien is. Omdat de bomen 'ge-opaliseerd' zijn kunnen ze allemaal gedetermineerd worden op boomsoort. De bomen horen tot een aantal genera. Er zijn veel coniferen gevonden, waaronder *Protopinaceae*, *Pinaceae*, *Cupressae* en *Taxodiaceae*. Er is een aantal monocotylen aangetroffen, waaronder palmen. Daarnaast konden veel dicotylen, waaronder populieren, laurieren, platanen, eiken, elzen en esdoorns, herkend worden. De verantwoordelijke vulkaanuitbarstingen vonden ca. 20 miljoen jaar geleden plaats in het vroege Mioceen. Het actieve vulkaangebied lag ten zuiden van Adisa, de Ordymnos. Eén van de oude kraterproppen van dit gebied is te zien op foto bij het geologie verhaal. Tijdens latere vulkaanuitbarstingen zijn lokaal opaal verstenen omgezet in chalcedoon- of zelfs soms kwartsverstenen. Chalcedoon is cryptokristallijn kwarts, is dus iets meer uitgekristalliseerd. Daardoor kunnen lokaal celstructuren van het versteende hout verstoord zijn. Chalcedoon wordt ook gevormd als de oververzadigde siliciumoplossingen in holten terecht komen. Daar slaan ze neer in kleine bolvormige, vaak halfdoorzichtige huidjes. Deze zijn we tegen gekomen op de tocht langs de aspergeorchissen op 2 mei. Door al deze omzettingen werden de nu versteende bomen veel harder dan de lagen waaronder zij bedekt waren. Deze bedekkende lagen erodeerden en verdwenen in de loop der tijd en zo wordt nu het oude oppervlak met de versteende bomen weer langzamerhand zichtbaar.

Onderweg naar het Fossilized Forest Park langs de noordroute zijn we gestopt bij de Voulgariskloof. Daar hebben we, al vast in stijl, rotszwaluwen en rotslijsters gezien. In dat gebied bevonden we ons omringd door een lava waarin veel brokken oudere lava en basalt ingebed zaten. Na het klooster Ipsilou en na de afslag naar het Fossilized Forest Park zochten we naar Aziatische steenpatrijzen. Lastig in dit 'bommen en granaten' landschap vol stenen. Maar er was een patrijs die op een steen op een hoogte klom, zodat we deze goed konden bekijken. Bij de parkeerplaats voor het park zat ook nog een steenuil op het dak van een schuur. De overgang van vogels naar stenen was zo soepel gelegd.

Het park was prachtig. Veel boomstronken in situ, sommigen nog meters hoog en veel liggende boomstammen, in allerlei kleuren door geringe bijmengingen in de siliciumoxiden. De grootste boomstam in situ, nr. 49, is de grootste in Europa (foto). De stam heeft een omtrek van 8,58 m en is 7,02 m hoog. Het is een voorganger van de mammoetboom, *Sequoia sempervirens*, die nu nog aan de westkust van Amerika groeit. Toen deze boom nog leefde was hij waarschijnlijk ca. 100 m hoog. Er waren dubbel stammige bomen, versteende door hete as verkoolde bomen, bomen met prachtige herkenbare jaarringen (foto). Als niet meer goed duidelijk was bij welke boom stukken versteend hout hoorden, waren ze bij elkaar geplaatst in omheinde 'rotstuintjes'. Hierbij waren stukken versteend hout waarin in prachtige houtstructuren te herkennen waren.

Grootste ter plekke versteende boom in Europa (Maja Kooistra), Jaarringen in versteende boomstam (Miep van Gijzen) en Dubbelstammige boom (Maja Kooistra)

Na een gezellige lunch bij de haven van Sigri, ging de grootste groep naar het Petrified Forest Museum. Voor dat je binnen was had je al heel veel versteende bomen gezien, en achter het gebouw lag een stapel van deze bomen zoals wij stapels boomstammen kennen van gekapt bos.

Binnen was een mooie collectie te zien, met een goed overzicht van versteende planten en dieren uit alle geologische perioden, met een duidelijke markering uit welke periode de bomen uit Lesvos stammen. Daarnaast was er een voorbeeld van alle gedetermineerde boomsoorten. Van sommige soorten had men zelfs versteende bladeren gevonden. Al met al een museum dat zeer de moeite waard is. Aan een goede geologische kaart van Lesvos konden ze ons niet helpen. Die is nog niet af. De geologische kaart die te zien was in het museum was niet de definitieve kaart.

1900, gebivakkeerd. Enige muurschilderingen van hem zijn nog te onderscheiden op het koffiehuis van "Karini".

Intussen was het tijd om voor de lunch te zorgen en om aan de bergwandeling door een nauwe kloof te beginnen. Vanaf het parkeerterrein van Agiassos voert een "holle weg" over een ruw pad bergopwaarts. Terwijl de nachtegaleen ons op een luid concert tracteerden, waren onder de groene koepel van o.a. grote notenbomen een scala aan mooie planten te zien. Als eerste de *Fritillaria graeca*, de kievitsbloem en verschillende aronskelken, pijpbloemen en orchideeën. Aan de muurtjes heel veel varens en mossen. Niet alleen voor onze mossenkenner een paradijsje! Zieldemos, eekhoornmos, slakkenhuismos en pelsmos. Ook een aantal beesten zoals de smaragdhagedis, stinkende kortschildkever en een wezel. Fantastische wandeling.

Of we nog weer op zoek zullen gaan naar het aquaduct? Ja natuurlijk. De ingang tussen de mooie olijfgaarden was nu snel gevonden. Al heel gauw geeft *Orchis sancta* aanleiding aan Klaas om in heilige aanbidding ter aarde te zakken, zijn 8 hennen meeslepend. Naar mijn idee is het kleine blauwe irisje veel mooier en de gladlooltjes ook, maar.....oké! Het was de 8e orchidee. Een hek hield ons tegen. Via het andere pad zagen we in de verte door de bomen het zo begeerde aquaduct. Erbij komen lukte niet. Jammer, maar we hadden een geweldige dag gehad.

In de avond werd door Siem onze algemene waardering voor de beide leiders uitgesproken. Bijna "alle" vogels waren gezien en de plantenexcursies kregen een gouden randje door de unieke uitleg van onze "carbaretier van de KNNV". Einde van een heel geslaagde tijd op Lesvos.

Vrijdag 5 mei Terugreis

op Lesvos is altijd wat te zien
heel zelden ontmoet men er één vogelaar
meestal staan er minstens tien!

Haventje van Skala Sikaminias (Lias van Rijnsbergen)

Op de terugreis hadden we mooi strijklicht en konden we het indrukwekkende vulkanische landschap langs Moni Ipsilou, naar het zuiden via Eresos, Mesotopos en Agra heel goed bekijken.

Tussen Apothikes en Eresos vielen mede daarom de lange stenen muren op die vanuit het dal over de heuvels over vele honderden meters te vervolgen waren op. Er werd toen gevraagd waarom die stenen wallen daar liggen, wanneer ze gemaakt kunnen zijn en hoe oud ze kunnen zijn. Daarna is gevraagd of ik hierover iets in het verslag zou opnemen. Dit volgt hierna.

Deze wallen zijn zogenaamde droog-gestapelde stenen muren. Dit zijn wallen die opgebouwd zijn zonder cement of mortel. Het zijn deskundig opgestapelde stenen, die in verband blijven liggen onder allerlei omstandigheden en niet een hoop aan de kant gegooide stenen.

Stenen wallen komen voor het eerst voor als mensen zijn overgegaan van zwerflandbouw, waarbij iedere keer op een andere plaats nieuwe vruchtbare grond wordt ontgonnen, naar het bedrijven van landbouw en veeteelt op één vaste plek. Dit gebeurt als de boeren aan het einde van de Bronstijd steeds beter een gemengd bedrijf kunnen opzetten, waarbij het vee ingezet wordt bij de landbouw als trekkracht en als mestproducent. De landbouw levert o.a. stro en gras voor het vee. In Noordwest Europa vindt deze omslag plaats aan het begin van de IJzertijd, die hier rond 800 voor Chr. aanvangt. Deze vernieuwing in de landbouw is o.a. meegekomen uit het gebied van de benedenloop van de Donau en via Oostenrijk naar Noordwest Europa gekomen en hangt ook samen met de komst van de IJzertijd Kelten vanuit Zuidoost Europa naar onze gebieden. De akkerbouw die dan ontwikkeld wordt bestaat uit een complex van kleine veldjes van ca. 30 bij 30 meter, die begrensd worden door walletjes. Een familiegroep van ca. 15 personen bezat ongeveer 8 van deze akkertjes, die deels een aantal jaren achtereen voor landbouw gebruikt werden en deels een aantal jaren als weiland voor het vee, waarna het gebruik omgewisseld werd. De walletjes onstonden omdat bij ontginning alles wat het ploegen van de akkers belemmerde aan de rand werd gelegd, maar ook om het vee binnen grenzen te houden. In gebieden met stenen in de grond werden deze walletjes van de stenen die uit de veldjes kwamen gemaakt. Maar al spoedig bleek dat het handiger was goede muurtjes te bouwen omdat anders de dieren te snel ontsnapten. Waar geen stenen waren bestonden deze walletjes uit grond, soms met een houten afrastering erop. In heel Noordwest Europa zijn deze akkertjes terug te vinden. Zij worden misleidend 'Celtic Fields' genoemd, maar zijn meestal door inheemse boeren gemaakt.

Later in de historie worden op meer plaatsen en om meer redenen stenen muren aangelegd. Dit gebeurt alleen in gebieden waar losse stenen voorradig zijn, zoals in onze omringende landen: Engeland, Ierland en Frankrijk. Stenen muren worden rond 1200 na Chr. aangelegd om onduidelijkheden over eigendom van grondgebied aan te geven, maar ook om klooster-ontginningen te markeren. Verder is er in de middeleeuwen vaak geen aanleiding om deze muren aan te leggen. Akkerlanden hebben deze begrenzingen meestal niet nodig en de gebieden waar het vee geweid wordt was vaak gemeenschappelijk bezit of men had rechten daar te weiden. Pas in de 18e en 19e eeuw worden er op grote schaal muren gebouwd omdat in die periode eigendomsrechten sterk veranderen. Om de nieuwe eigendoms grenzen te markeren worden deze muren gebouwd door specialisten, met als voornaamste doel het vee geen kans te geven om 'bij de buurman' te gaan grazen.

De ontwikkelingen in Noordwest en Zuidoost Europa lopen niet synchroon, maar ik denk dat de stenen muurtjes tussen Apothikes en Eresos uit deze laatste periode stammen.

Deze stenen muurtjes moeten niet verward worden met terrassen, die op hellingen zijn aangelegd om kleine akkertjes te creëren of om bijvoorbeeld grond en vocht vast te houden op hellingen voor fruit- en olijfbomen. Deze constructies zijn bekend zeker vanaf onze jaartelling, ook uit het oosten van het Middellandse zee gebied. De cirkelvormige, goedgestapelde muurtjes rond de olijfbomen, waarop ook oude (korst)mossen voorkomen, zijn waarschijnlijk tijdens de Turkse overheersing aangelegd, maar kunnen mogelijk, gezien de aanwezigheid van een Romeins Aquaduct, veel ouder zijn en deels uit de Romeinse tijd stammen.

Donderdag 4 mei

Gerda Birza

Op de laatste dag werden de vogel-en plantenmensen gescheiden. Ik kan daarom alleen de ervaringen met de "botabus" beschrijven.

Voor het vertrek controleerde de haan -Klaas- of zijn kippenhok wel vol zat. In opperbeste stemming gingen we richting Agiassos om op verzoek van ondergetekende het Romeinse aquaduct te zoeken. Dat lukte niet direct, maar tot onze verrassing vonden we wel een enorme bron, een beekje en wat watervalleitjes temidden van heel oude platanen. Eén van de platanen zou 1000 jaar oud zijn. Hij was volledig uitgehoid. In de ruimte met een doorsnede van 4 meter heeft de kunstschilder Theofilos, ±

Introductie

Lesvos is geologisch heel boeiend, maar ook complex. Duidelijke geologische kaarten van Lesvos zijn er (nog) niet en de twee geologische kaartjes van het eiland die ik gezien heb wijken nogal van elkaar af. Het laatste woord over de geologie is dus nog niet gezegd. Maar er zijn wel een paar grote lijnen te schetsen en iets te zeggen over wat wij gezien hebben.

Hoe ziet Lesvos er geologisch uit?

Lesvos is een eiland. Het bestaat uit de toppen van een verdronken, oud plooingsgebergte, dat ooit de Balkan en Klein Azië met elkaar verbond. De twee hoogste bergketens, de Olympos in het zuiden en de Lepétimnos in het noorden, beiden ongeveer 968 m hoog, bestaan uit een heel ander gesteente. De Olymposketen bestaat uit marmers en kalkschisten, die horen bij het oude plooingsgebergte en de Lepétimnosketen is een opgeheven kraterwand en bestaat uit lava's van jongere datum dan de marmers en kalkschisten. Slechts eenderde van het eiland, het zuidoostelijke deel met de Olymposketen bestaat uit de oorspronkelijke kalkrijke gesteenten. De rest van het eiland wordt ingenomen door vele soorten vulkanische gesteenten, die samen een complex landschap opgeleverd hebben.

Hoe is dat gekomen?

Fase 1. In dit gebied ligt een oerzee, Tethys, waarin sediment afgezet wordt. Deze oerzee lag er al in het Carboon (354-298 miljoen jaar geleden). Rond die tijd ontstaat uit botsing van een aantal kleinere landplaten één groot supercontinent, dat Pangea genoemd wordt. Dit grote continent staat daarna weer onder spanning en in de loop van het Mesozoïcum breekt dit supercontinent, Pangea, in stukken en worden een aantal platen gevormd waaruit de huidige continenten gaan ontstaan. In deze lange periode (Mesozoïcum: Trias, Jura, Krijt, 251 – 65 miljoen jaar geleden) worden de meeste kalken, zanden en kleien afgezet in de Tethyszee.

Fase 2. Aan het eind van het Mesozoïcum zet de Afrikaanse plaat de plaat waar Europa en Azië op liggen onder druk door er tegenaan en onder door te schuiven. Hierbij ontstaat actieve gebergtevorming waarbij een aanzet wordt gegeven voor de vorming van de Alpen en de omvorming van de kalken, zand en klei in de Tethyszee tot gesteenten.

Fase 3. De overgang van het Mesozoïcum naar het Tertiair is een dramatische periode, want die wordt bepaald door een geweldige meteoriet inslag in Mexico, waarbij meer dan de helft van alle diersoorten uitsterft. Mede daardoor neemt in het begin van het Tertiair de druk op deze platen toe en ontstaan de Alpen, de Balkan en de gebergten in Klein Azië. De kalken, zand en klei worden omgevormd tot marmers en kalkschisten die, met breuken en verschuivingen, opgeplooid worden tot een middengebergte. Dit speelt zich af in de eerste helft van het Tertiair (ongeveer 65 -30 miljoen jaar geleden).

Fase 4. Omdat de Afrikaanse plaat onder die van Eurazië duikt, komt dit materiaal in de onderliggende veel warmere laag van de aarde terecht en smelt. Dit extra volume hete magma stijgt aan de onderkant langs de Afrikaanse plaat omhoog en dringt door de bovenliggende aardlagen heen. Een periode met heftige vulkanische activiteit breekt aan in dit gebied van de Aegaeische Zee. Door de hoge druk waaronder het magma staat worden niet alleen delen van de oorspronkelijke kalk- en schistrotsen de lucht ingeblazen maar ook gaswolken, hete as en brokken gloeiend lava. Ook de gloeiende lava stroomt in fasen met verschillende samenstellingen naar buiten. Dit gebeurt niet één keer maar een aantal keren achter elkaar. Deze heftige vulkanische fase vindt plaats in het begin van de tweede helft van het Tertiair, ongeveer 23 – 15 miljoen jaar geleden.

Fase 5. Daarna verplaatst de zone met heftige vulkanische activiteit zich naar het zuiden in de Aegaeische Zee. In dit gebied neemt de intensiteit af, maar het blijft een onrustig gebied. Regelmatig treden aardbevingen en verschuivingen in de aardkorst op, waardoor delen van het land gebroken en opgeheven of wel in de diepte verdwijnen. Ook komen nog incidenteel vulkanische uitbarstingen voor. Aan het begin van het Pleistoceen overstroomt de zee vanuit het zuiden het land en steken uiteindelijk alleen de hoge toppen van het gebergte boven de zee uit. Door latere aardbevingen en verschuiven van gebergte langs breuken wordt Lesvos gescheiden van Klein Azië.

Wat is er zo moeilijk aan de geologie van Lesvos

In Lesvos treffen we zo ongeveer alle typen vulkanisch materiaal aan die kunnen ontstaan. Dat is in lang niet alle vulkanische gebieden zo. Hier begint die verscheidenheid met vulkanische as die verspoeld en door hete gaswolken 'gebakken' wordt (de zogenaamde ignimbrieten), afzettingen van alleen vulkanische as en stof (tuffen), lagen die bestaan uit alles wat uit de lucht gekomen is: as, stof,

bommen, resten oud gesteente etc. (pyroclastisch gesteente of tephra) en allerlei soorten lava's, die langs het oppervlak uitstromen. Deze laatste zijn weer onderverdeeld in twee grote groepen op soortelijk gewicht. De lichte soorten bevatten kwarts en bestaan vaak uit kleinere kristallen, die al in afkoelend magma gevormd zijn en ingebed zijn in een min of meer amorfe massa, die vaak lichter van kleur is (rhyoliet of andesiet). De zware soorten zijn donker gekleurd en bestaan uit basalten waarin geen kwarts voorkomt. Daarnaast is niet alle hete magma aan het oppervlak uitgestroomd, maar is in breuken ondergronds terecht gekomen en daar gestold. Daarbij is het gesteente ter plekke weer gedeeltelijk omgesmolten door de hitte en zijn nieuwe mineralen gevormd. Als dit één keer gebeurt is dat nog te overzien, maar als dat meerdere keren na elkaar plaatsvindt, waarbij niet alleen gesteenten weer omgesmolten worden maar ook iedere keer verplaatst en opgeheven of in de diepte verdwijnen, wordt het lastig. Op Lesvos zijn naast vele kleinere lokaties waar uitbarstingen plaatsvonden, de resten van 3 grote kraters aanwezig. Zij liggen bij Vatusa, Agra en vormen delen van de Lepétimnosketen. En dan zijn er nog de vormen in het landschap, want ook erosie speelt een rol. Het ene gesteente is zachter dan het andere en verweerd sneller. Hardere lagen worden zo meer uitgeprepareerd en de zachtere lagen verdwijnen. Dat is in iedere vulkanische fase gebeurd waardoor soms niet meer duidelijk is bij welke fase de gesteenten eigenlijk horen.

Wat hebben wij gezien?

Vrijwel alles. 1. We beginnen met de zichtbare krateranden en kraterproppen. Op de wandeling naar Mollivos (25 april) zijn we door de caldera van de Lepétimnos krater gelopen. Op de route van Adisa naar Eresos liggen aan de oostkant van de weg twee kraterproppen waarvan één in een duidelijke caldera en de andere als bergtop (foto).

Kraterprop van basalt ten zuiden van Adisa (Maja Kooistra)

Basaltrotsen tussen Filia en Skalohori (Miep van Gijsen)

Het klooster Ipsilou, tussen Adisa en Sigri ligt ook op een kraterprop. 2. Basaltlava's komen weinig voor maar we hebben ze, behalve in kraterproppen, op twee plaatsen goed kunnen zien: langs de zuidkant van de weg tussen Filia en Skalohori en vlakbij het klooster Ipsilou (30 april). 3. Ignimbrieten, die bestaan uit licht gekleurde versteende aslagen, hebben we maar een enkele keer gezien. De eerste keer op de wandeling naar Mollivos (25 april) bij onze lunchplaats. Enkele stukjes in de buurt van Napi (28 april, rouwmezendag) en in de buurt van Pira (1 mei, in de buurt van de broedende Turkse boomklever). 4. Zuivere tuffen hebben we niet veel gezien, maar wel lagen die van een tuf overgaan in echte tephra. Op het eindpunt van de wandeling vanaf Apothikes naar zee konden we twee mooie pakketten met vulkanische tuf en tephra zien, die afgedekt waren door een dunne laag basaltische lava. Deze lava laag heeft tijdens het uitstromen de bovenkant van de tephra 'gebakken' waardoor hij roodkleurde. Ook heeft deze hardere basaltische lava de zachte tephrapakketten tegen erosie beschermd (29 april). 5. Op veel plaatsen buiten de kerngebieden waar vulkanen uitbarsten zijn komen uitgebreide zones voor met alle soorten pyroclastisch gesteente in diverse verhoudingen in allerlei vormen van latere verkitting of omsmelting. Naar de vulkaankernen toe liggen hier grote brokken, uit de lucht gevallen, stenen op (het 'bommen en granaten' landschap, foto). Verder van de vulkaankerngebieden nemen deze snel af. Wij hebben deze overgangen goed kunnen zien op de route tussen Adisa, Sigri, Eresos en Mesotopos. 6. De lichtere lavasoorten, o.a. rhyoliet hebben we goed gezien op de weg van Kalloni naar Petra. Enkele stukjes kwamen we ook tegen op de wandeling van Petra naar Mollivos. Deze hebben een rossigbruine kleur en er zijn kleine kristallen in te herkennen. 7. Op een aantal plaatsen hebben we mengsels gezien van lava's met brokken ouder gesteente, waaronder stukken basalt, tuffen en tephra. Deze waren goed te zien in de kloof van de Voulgaris rivier vlakbij Skalohori, die gevormd is in een geologische breuk (30 april en 3 mei) en langs

het kustpad van Efthalou richting hete bronnen (27 april). 8. In het sediment van de 'East river' bij Skala Kalonis (wandeling 22 april) kwamen we regelmatig groene stenen tegen. Dit zijn serpentijn gesteenten die ontstaan bij omsmeltingen van basaltische gesteenten, hier door vulkanisme. 9. Het oorspronkelijk plooingsgebergte van marmers en kalkschisten hebben we goed kunnen zien op de tochten van 1 en 4 mei, naar het oosten van het eiland. In de kalkschisten komen lokaal veel glimmers/mica's voor.

NB De vorming van calcedoon, opaal en versteend hout wordt beschreven in het verslag van 3 mei.

Tephrapakketten met basaltdek bij westkant monding Baai van Kalonis (Maja Koolstra)

'Bommen en granaten' landschap (Miep van Gijsen)

Vegetatie van Lesvos

Klaas van Dort

Lesvos heeft, zoals bijna iedere plek in Griekenland, een bewogen geschiedenis. Cultuurliefhebbers vinden dat een voordeel, natuurliefhebbers zijn er meestal minder gelukkig mee. Ze verlangen vaak naar oernatuur en zo iets is bepaald schaars in gebieden die al sinds de oudheid in cultuur zijn gebracht. Het betrekkelijk kale landschap van Lesvos anno 2006 vertoont dan ook vermoedelijk weinig overeenkomsten met de situatie van pakweg twee eeuwen geleden, laat staan met de lommerrijke sfeer waarin Sappho haar gedichten schreef, gezeten onder een oude eik aan de rand van het woud dat eens de heuvels bedekte tussen Molivos en Mytilene, haar geboortedorp (nu de gezellig drukke eiland hoofdstad Mytilini). Van haar emotionele gedichten is weinig bewaard gebleven. Van de oorspronkelijke begroeiing van Lesvos zo mogelijk nog minder. Maar wat geeft het. Wie in het voorjaar een voet op Lesvos zet wordt al snel geïmponeerd door een overweldigende bloemenpracht. En er zijn altijd vogels. Tijd heelt alle wonden, zelfs in een dor landschap.....

Bos of wat er van over is

Zoals al gesuggereerd, het oerbos is weg. Alle bos langs de kust, waarin de vorstgevoelige olijfbos een belangrijke rol speelde, is in de Oudheid gekapt. Het houthakken is grondig aangepakt. Niet alleen op Lesvos, in heel het Middellandse Zeegebied is nergens meer olijfbos te vinden. Olijfbomen genoeg, maar natuurlijk bos, ho maar! En dat komt nooit meer terug. Het zou wel willen, maar tegen de enorme kudden vraatlustige geiten hebben jonge boompjes geen schijn van kans. Toch is het belangrijkste middel van bestaan op Lesvos de olijfteelt (het toerisme even niet meegerekend). In het centrale deel van Lesvos strekken de olijfbosgaarden zich uit zover het oog reikt. Veel boosgaarden worden geploegd om "onkruid" te bestrijden en zo het schaarse vocht zo veel mogelijk aan de bomen te doen toekomen. Eenzelfde doel, wateropslag dus, dienen de stapelmuurtes die rond de olijfbomen bij Lanou Mili zijn aangebracht. In geploegde olijfbosgaarden en elders op gestoorde plaatsen in het Middellandse Zeegebied, komt in het voorjaar massaal een uit Zuid-Amerika afkomstige Knikkende klaverzuring (*Oxalis pes-caprae*) tot ontwikkeling. Opmerkelijk genoeg schijnt deze fraai fel geel bloeiende nieuwkomer op Lesvos te ontbreken.

In het binnenland bestonden de oorspronkelijke bossen waarschijnlijk uit Valonia-eik, Moseik en Donseik. Wellicht was plaatselijk *Quercus infectoria* present, een Aziatische eikensoort die op Lesvos (en Cyprus) een Europese voorpost inneemt (net als de Smyrna gors en de Perzische roodborst). We zagen enkele exemplaren bij Skalohori. Veel Lesvosbos is gedegradeerd tot struweel met Kermeseik. Even opletten: in tegenstelling tot de veel bekendere Steeneik heeft de Kermeseik alleen aan de bovenkant van het blad uitspringende nerven; bij de Steeneik vallen de nerven juist aan de bladonderkant op. Volwassen

blaadjes van de Steeneik zijn bovendien aan de onderkant behaard. Nog een weetje. De 'Maretak' in de eiken van Lesvos is niet de bekende 'mistletoe', alias *Viscum album*, maar een andere halfparasiet: *Loranthus europaeus*. In tegenstelling tot de echte Maretak laat deze mediterrane soort 's winters de blaadjes vallen, om maar een verschil te noemen.

Vooraf rond Agiassos domineert de Tamme kastanje (foto). De bekende eetbare kastanjes moesten het volk voorzien van meel en veevoer. De kastanjecultuur is inmiddels ter ziele omdat vrijwel alle bomen ten offer zijn gevallen aan een schimmelinfectie. De bomen gaan er meestal niet dood aan, maar de productiviteit loopt drastisch terug en leeft is niet meer lonend. Het hout van de kastanje is waardeloos als bouwhout. Voor de houtproductie zijn veel Aleppodennen aangeplant, vooral op de hellingen van de Olympus (988 m).

Platanen zijn dol op water en vormen van oorsprong het beekbegeleidende woud. En het goede nieuws is: daar zijn nog fraaie voorbeelden van bewaard gebleven! Platanen zijn namelijk bij de Grieken zeer geliefd om hun schaduwbrengend kronendak. Geen bron zonder bankje onder een plataan! De eeuwenoude holle plataan bij de bron van Makarina schiepte het zelfs tot noodwoning. Hier huisde tegen het eind van de negentiende eeuw de primitieve schilder Theophilos Chatzimichael, net als Sappho afkomstig van Mytilini, althans het gehucht Vareia vlakbij. Onder de woudreuzen bij het verlaten Turkse dorp in de buurt van Lepetimnos (niet ver van de noordkust) bloeien Drakenmuil (*Dracunculus vulgaris*), de aronskelk *Arum patteri* en een lelieachtige plant met witte bloemen, de vogelmelk *Ornithogalum narbonense*.

Zo hebben ondanks het verlies aan natuurbos de mensen op Lesvos toch alles wat ze van de natuur mogen verwachten: bosvruchten, veevoer, brand- en timmerhout en schaduw. Ze wilden meer. Schoonheid, onmisbaar in het leven van de Griek. Om het oog te strelen zijn allerlei sierbomen geplant in dorpen en steden. De bekende cypres komt niet van ver (onder meer Cyprus en Kreta), maar de meeste zijn uit verre streken ingevoerd. *Pittosporum tobira* is bijvoorbeeld inheems in China en Japan. De witte bloemen van deze sierstruik verkleuren op latere leeftijd lichtgeel en ruiken heerlijk, zoals dagelijks was te constateren aan de heg rond Hotel Aegeon. Ook sterk riekend is de paarsbloeiende Kralenboom (*Melia azedarach*) die onder andere is aangeplant in Skala Kalloni (niet ver van de zwaar omstreden Kweepeer, alias Mispel). Zij stamt uit India. Enz.....

Landschap tussen Sigrí en Eressos (Maja Kooistra)

Maquis, phrygana en garigue

Het westen van Lesvos is kaal. Dacht ik. Mooi niet. In het heel vroege steken voorjaar talloze, meestal eenjarige, kruiden hun kopjes op tussen de rotsen. Lang duurt het kleurenfeest niet. Vanaf eind april is in de desolate rotswereld tussen Eressos en Sigrí bruin de overheersende kleur. Dat wordt weer vogels kijken dus, of vulkanische verschijnselen.....

Waar het eiland niet als akker, boomgaard, hotel of iets dergelijks in gebruik is genomen, groeit een stekelig (dwerg)struikgewas dat bijzonder rijk is aan fraai bloeiende plantensoorten. Het Griekse woord voor deze begroeiing is 'phrygana', het equivalent van het Franse 'maquis'. Op veel plaatsen domineert de Kemeseik. De bladlobben dragen scherpe toppen, maar de onbetwiste winnaar in stekelland is een

dwergstruik die volgens Gerda Birza "Kulkengasstruik" (*Sarcopoterium spinosum*) zou moeten worden genoemd. Andere veel voorkomende soorten zijn Terpentijnboom (*Pistacia terebinthus*), het roze bloeiende zonnenroosje *Cistus parviflorus* (viltig blad met 3 nerven; foto) en *Cistus salvifolius* met witte bloemen. Dankzij de Bezemstruik, een dubbelganger van onze Gewone brem, kleuren vele hellingen geel in april. Tussen deze (dwerg)struiken floreren allerlei bolgewasjes. Gewoonlijk krijgen orchideeën de meeste aandacht. Tongorchissen (*Serapias*) en soorten van het geslacht *Ophrys* zijn opmerkelijk schaars. Bij Agiassos groeit de Hoefijzer ophrys (*Ophrys fero-equinum*). De spectaculaire orchidee *Comperia comperiana* heeft hier haar enige groeiplaats in Europa: het is de Smyrnagors onder de planten! Vertegenwoordigers van de Weegbreefamilie vallen weinig op, maar zijn wel talrijk. Let eens op soorten als *Plantago lagopus* (bloemstengels steekt ver buiten het blad), *P. bellardii* (bloemstengel korter dan het blad) en *P. cretica* (bloemstengels korter dan het blad), ware sieradjes van de phryganal Van de klavers zijn de volgende soorten algemeen: Wollige, Resupinaat-, Ster-, Eenbloemige en Smalbladige klaver; resp. *Trifolium tomentosum*, *T. resupinatum*, *T. stellatum*, *T. uniflorum* (bloeit wit en roze; vormt klonen) en *T. angustifolium*. De bloemhoofdjes van *Trifolium pilulare* zijn viltige 'bolletjes'. De roze bloemetjes van *Trifolium resupinatum* staan op z'n kop, dat wil zeggen: met de kiel omhoog. Dit is een handig veldkenmerk en een duidelijk verschil met *T. fragiferum* en *T. tomentosum*, beide eveneens met opgeblazen, min of meer viltige kelk 'bolletjes'. Ik zal u niet verder vervelen met een schijnbaar volledige opsomming, maar *Medicago orbicularis* (met spiraalsgewijs gewonden peulen) en *Scorpiurium muricatum* (met ruw gestekelde, gedraaide roodbruine peulen) wil ik u niet onthouden. Ook roep ik graag nog even de Schermbloemige *Tordylium apulum* (met knotsharen op de vruchtjes die er uit zien als miniatuur terreinbanden) in herinnering. En de kleine schermbloem *Lagoecia cuminoides* niet te vergeten. De alom aanwezige affodil en roze vlas (*Linum pubescens*) prijken op de omslagfoto.

Chrysanthemum coronarium en *Cistus creticus* (Nico de Bruin)

Berm, braakland en akker

Wat is de algemeenste plant van Lesvos? Nou? Het zou me niet verbazen als dat de Gewone raket (*Sisymbrium officinale*) blijkt te zijn. Op iedere straathoek en langs iedere landweg is deze bermtoerist volop aanwezig. Een raket is nooit alleen. Een soort Zwaardherik, *Eruca sativa*, komt bijna even massaal voor en klein maar fijn: een geelbloeiend broertje van de schijfkamille zonder straalbloemen: *Anthemis rigida* ('bermgoudknoopje'). Groot spiegelklokje (*Legousia speculum-veneris*) steelt echter de show (linksonder op de omslagfoto). Net als de paars of felblauw bloeiende Ossentong, Slangankruid, Boragie en Hondstong. In het moeras voor Hotel Aegeon zijn een kleine ogentroost met wit-rode bloemen (*Parentucellia latifolia*) en haar geel bloeiende broertje Kleverige ogentroost (*P. viscosa*) aanwezig. Hier en daar staan vertegenwoordigers van de composietenfamilie: Paarse morgenster (*Tragopogon pumilus*) en een composiet met lange stekende schutbladen onder de gele bloem (*Pallenis spinosa*). Mijn leveling is echter Roze streepzaad: *Crepis rubra* (linksboven op de omslagfoto).

Ook hier geldt weer: 'overdaad schaadt', dus we gaan snel verder naar braakland en akkers. Deze zien plaatselijk rood van de klaprozen. Er komen twee soorten ganzenbloemen voor. De gewone Gele ganzenbloem (*Chrysanthemum segetum*) met grof getande tot veerspletige blaadjes, en een oost mediterrane soort met dubbelgeveerde blaadjes (*Chrysanthemum coronarium*; foto). Van de laatste soort bestaat een variëteit met witte straalbloemen (var. *bicolor*). Deze geelwitte variëteit is op Lesvos niet algemeen.

In akkers groeien goudsbloemen (*Calendula*) en Guichelheil met rode en soms blauwe bloemen (*Anagallis arvensis*, forma *caerulea*).

Strand en duin

Iedere dag weer mooi, dat fel roze anjertje met die omgerolde kroonblaadjes (*Silene aconitifolia*). Het zusje van de Blauwe druifjes is de Kuifhyacint (*Muscari comosum*), ook overal te vinden. Dat kan niet gezegd worden van *Centaurea spinosa*. Uren heb ik door flora's gebladerd om deze stekelstruik op naam te kunnen brengen. Blaadjes en bloempjes zaten er niet aan. Veel houvast gaf dat niet. Het bleek een soort halve bolvormige, houtige korenbloem met stekels, zoiets verwacht je toch niet? Het pleit wel voor de kwaliteit van 'Mediterranean wild flowers', de onvolprezen plaatjesflora van Blamey & Grey-Wilson, want daar staat de soort afgebeeld.

Ik zou natuurlijk nog uren door kunnen gaan. Deze plantenopsomming heeft nu echter lang genoeg geduurd. Al met al komen er op Lesvos weinig echt bijzondere soorten voor. Daarvoor is het eiland te lang bewoond en te intensief in cultuur gebracht. Overheersend zijn min of meer bekende Middellandse Zee soorten en ze staan allemaal in 'Mediterranean wild flowers'. Ik denk niet dat het zinnig is om een lijst van gevonden plantensoorten op te nemen. Het zijn er toch nogal veel. En Lesvos is ten slotte een vogeleiland.....

Literatuur

Blamey, M. & C. Grey-Wilson. 1993. Mediterranean wild flowers. Harper-Collins. De beste plantengids, met ingekorte tekst ook in het Nederlands verkrijgbaar.

Jahn, R. & P. Schönfelder. 1995. Exkursionsflora für Kreta. Ulmer, Stuttgart.

Polunin, O. & A. Huxley. 1981. Flowers of the Mediterranean. Chatto en Windus, Londen. Veldgids met een goede inleidende tekst maar kleine afbeeldingen.

Schönfelder, I. & P. Schönfelder. 1984. Die Kosmos-Mittelmeerflora. Franckh, Stuttgart

Uitstekende veldgids met veel fraaie afbeeldingen en een goede inleidende tekst.

Sfikas, G. 1991. Trees and shrubs of Greece. Efstathiadis Group. Athens.

Sterry, P. 2000. Collins complete mediterranean wildlife. Photoguide. Ondanks de misleidende titel (het boek is verre van 'complete') is dit een aardige gids voor flora én fauna, veel fraaie afbeeldingen.

Vedel, H. 1978. Bomen en struiken langs de Middellandse Zee. Thieme & cie, Zutphen. Handig gidsje voor sierplanten.

Viney, D.E. 1994. An Illustrated Flora of North Cyprus. 697 p. Koeltz, Koenigstein, Germany. Professionele flora met sleutels en uitstekende zwart-wit afbeeldingen.

Viney, D.E. 1996. An Illustrated Flora of North Cyprus. Vol. 2. 167 p. A.R.G. Gantner, Vaduz/Liechtenstein. Professionele flora met grassen.

Williams, J.G., A. Williams & N. Arlott. 1979. Elseviers orchideeëngids. Vooral nuttig in het voorjaar

Het vogel walhalla: de zoutmoerassen langs de zuidkust bij Skala Kalloni (Lies van Rijsbergen)

Waargenomen vogelsoorten

Joop Vrielink

1 = 1 ex.   4 = 11 t/m 25 ex.
 2 = 2 t/m 5 ex.   5 = 25 t/m 100 ex.
 3 = 6 t/m 10 ex. 6 = > 100ex.

* op deze reis niet waargenomen.

** op voorgaande reizen niet waargenomen

Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5
Fuut										2					
Geoorde Fuut											1				
Dodaars	1	2	2	2	2	2			2		2	2	2	2	
Kuhls Pijlstormvogel							3								
Yelkouan Pijlstormvogel							6		6						
Kuifaalscholver				1			3	1	6			1			
Roze Pelikaan		1										1			
Roerdomp							1					1		1	
Woudaap		2	2	1	1	2			1	2		2	2	1	
Kwak			2		3										
Ralreiger		3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	4	1
Kleine zilverreiger		2	2	4	2		4	4	3	3	3	3	4	3	2
Grote Zilverreiger		2	1	2			3	3	2	2	1	2		2	2
Blauwe Reiger	1	2	2	4	3		2	2	2	2	2	2	2	2	1
Purperreiger			2	2	1				2	2	2	2	2	1	
Ooievaar		2			1	3	2							3	
Zwarte Ooivaar		1	2	1		1	2		2	2	2	2	2	2	
*Lepelaar															
Zwarte Ibis	2	3	4	5		4	4	3	5	4	3	4	5	5	4
Europese Flamingo	5			6			3	6	6	6	6			6	6
Knobelzwaan			2					2				2			
*Kolgans															
*Slobeend															
Bergeend				3		2		3	3	2				2	
*Pijlstaart															
Casarca				3			2	1	1	2					
**Tafeleend			2												
Wintertaling		2	2	2	1		2						2	2	
Zomertaling	2	3	2	2		3	4	2	2	3	2	2	2	2	
Steenarend									1						
*Visarend															
Grauwe Kiekendief		1	2								1			1	
*Blauwe Kiekendief															
Bruine Kiekendief	2	1	2	2		2	1				1	2			
*Zwarte Wouw															
*Rode Wouw															
Sperwer					1	1				1		1			
*Wespendief															
Buizerd												1			
Arendbuizerd		1	2			1	1	3	1	2	1	1	2	2	
*Dwergarend															
Slangenarend		1	2			2		3		2		1	2	2	
Roodpootvalk							2		2	2		1	1	4	
Torenvalk					2		2	2		1	1				
Kleine Torenvalk						2	2		3				3		
*Boomvalk															
*Lannervalk															
Slechtvalk						1									
Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5

Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5
*Eleonora's Valk															
Kwartel		1		1											
Aziatische Steenpatrijs												1	2		
Klein Waterhoen		1		1	2	2	1								
Waterral		1											2	1	
*Porseleinhoen															
Waterhoen	1	2	3	3	3	3	3		3	2	2	2	3	3	
Meerkoet	1	2	3	3	3	3	3		3	3	3	3	4	3	
Griël	2	2	2				2	1		2	2	2	2	2	1
Steltkluut	3	3	3	4		3	4	4	4	4	4	3	3	3	3
Kluut				5			6	6	6	6				5	5
Vorkstaartplevier				4						1				2	
Kleine Plevier		2		2			2	1	2	2	3	2	2	3	1
Bontbekplevier				2										2	
Strandplevier	1	2		2				2	3	3	3	3	2	2	2
*Sporenkievit															
*Zilverplevier															
Steenloper									1		1				
Krombekstrandloper				3				5	5	5	3			4	
Temminks Strandloper														17	
Kleine Strandloper		3	2	3			3	2	3	4	4	2	3	4	2
Kemphaan	5	5	5	5		4	6	2	6	6	5	5	4	5	2
Grutto				3								2		1	
*Wulp															
Groenpootruiter							2	2	3	3	2			3	
Tureluur				2											
*Poelruiter															
Zwarte Ruiter	2			2			2							2	
Bosruiter	5	5	5	5		4	5	4	5	5	3	2	2	4	2
Witgat		1													
Watersnip		1		1			1			1				1	
Poelsnip	17														
**Gauwe Franjepoot															1
Oeverloper		2												2	
*Dwergmeeuw															
Zwartkopmeeuw				2			2	1							
Kokmeeuw				2			3	2							
*Audouins Meeuw															
*Kleine Mantelmeeuw															
Dunbekmeeuw				2											
Geelpoolmeeuw	3	5	5	5	6		6	6	6	6	6	6	6	6	3
Visdief	2	4	4	4	1	1	3	4	5	5	3	4	2	4	2
Dwergstern	2			4			2	4	4	4	3	4	2	4	2
*Zwarte Stern															
Witvleugelstern				2			2	2	6	4	3			4	2
Reuzenstern		1	1												
Grote Stern	2														
Lachstern				3				2	1	1					1
Witwangstern				3		3	2	2	5	5	4	4	3	4	2
Houtduif												1			
Rotsduif									1						
*Holenduif															
Turkse Tortel	3	3	3	3	2	3	3	3	4	4	3	3	3	3	2
Tortelduif							2	3		2		3	2	2	
*Kuifkoekoek															
Koekoek							1	2			1	2	1		
Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5

Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5
*Ransuil															
Kerkuil				1								1			
Dwergooruil		1						1							
Steenuil	1		1	1		2	1		1	1	1	1	2	1	
Alpengierzwaluw					1				4	3		2			
Gierzwaluw	2	2	3	3	4	4	2	3	4	4	4	4	4	4	4
Bijeneter										3		4	5	5	4
Scharrelaar								1							
Hop								2		2	1	1	1	1	
*Ijsvogel															
*Syrische Bonte Specht															
Middelste Bonte Specht		2	1					2		1		1			
Boomleeuwerik										1					
Kuifleeuwerik	4	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	2
*Veldleeuwerik															
Kortteenleeuwerik				2		2									
Rotszwaluw					2					2		2			
Oeverzwaluw		2	2							4	6	5	5	5	
Roodstuitzwaluw	1		1	3	3	2	3	3	2	2		2	3	2	
Boerenzwaluw	4	4	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	6	6	6
Huiszwaluw	4	4	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	6	6	4
*Boompieper															
Roodkeelpieper				4											3
Duinpieper															1
*Grote Gele Kwikstaart															
Citroenkwikstaart															1
Gele Kwikstaart				4	1	3	2	1							
Witte Kwikstaart				1											
Balkan Kwikstaart	2	2	2	2		2	2	2	2		2	2		2	
Winterkoning										1		1		2	
Roodborst											2			2	
Nachtegaal	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	
Rosse Waaijerstaart												1			
**Perzische Roodborst								1		1					
Zwarte Roodstaart											1				
Paap						1			1			4	2	3	
Roodborstapuit						2				2					
Tapuit								1	2				2		
Izabellapuit						1				2			2		
Oostelijke Blonde Tapuit			2		2	3	2	3	3	3		3	4	3	
Blauwe Rotslijster			2		2	2		1		2			2	2	
Merel	1	2	2	2	2		3	3	3	3	3	3	3	3	1
Grote Lijster											2	1			
*Krekelzanger															
*Sprinkhaanzanger															
Cetti's Zanger	2	2	2	2	2		1	2	2	2	2	2	2	2	1
Grote Karekiet					2	1			1	1			1	1	
Rietzanger		2	2	2	2	1				1	1	2	2	2	
*Bosrietzanger															
*Snor															
Kleine Karekiet		1	2	2	2	2			2	1			1	1	
*Griekse Spotvogel															
*Spotvogel															
Vale Spotvogel		2	2	2	2	2	2		2	2	1	2	2	2	
Baardgrasmus					2		3	3	1			1		1	
*Braamsluiper															
Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5

Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5
Grasmus		2				2	1								
*Kleine Zwartkop															
Zwartkop						1?									
Rüppels Grasmus					2										
Orpheusgrasmus		1	2	1	2		1		1						
Fluiter						1				2	1				
*Tijftjaf															
*Fitis															
Goudhaan											2	2			
Withalsvliegenvanger						1									
Bonte Vliegenvanger										1		1	2		
**Kleine Vliegenvanger													1		
Grauwe Vliegenvanger						1	1	1		1	1	1	3		
Rouwmees								2	1				1	1	
Koolmees		2	2	2	2	2	3	4	2	3	3	3	3	2	
Staatmees											1	2			
Pimpelmees			2		2	2	3	4	2	3	3	3	3	2	
Turkse Boomklever											2				
Rotsklever			2			2		1	3	3			2	2	1
Boomkruiper											1				
Grauwe Klauwier				1	2	2			1	2	1	2	2	2	1
Kleine Klapekster							1					1	2		
Roodkopklauwier			2		2	2		2	2	2		2	2	2	1
Maskerklauwier			2							1					
Wielewaal						1		1		2		1	2	1	
Spreeuw		1													
Gaai			2	2				2	2	2	2	2	2	2	1
Kauw					4	2			6				4		
Raaf					2					2				2	
**Roek						1									
Bonte Kraai	1	2	3	3		3	3	3	3	4	4	4	3	4	2
*Ekster															
Huismus	3		3	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5
Spaanse Mus	2	4	2	3	2	2	3	3	4	4	4	4	5	4	
*Rotsmus															
Vink			3	2	2	2	2	3	4	3	3	4	4	4	1
*Kruisbek															
Europese Kanarie											2	3			
Groenling	1	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Putter	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Kneu						2		2		2			3		
Grauwe Gors		3	3	3		3	4	3	3	3	3	3	3	3	1
Cirgors			2		1			1				2	2	1	
Bruinkeelortolaan						3	4	3	3	3	1	2	3	2	
Zwartkopgors			2			2	2	2	2	2		2	3	2	
Ortolaan						1									
Smyrnagors						2				2			2		
Datum	21-4	22-4	23-4	24-4	25-4	26-4	27-4	28-4	29-4	30-4	1-5	2-5	3-5	4-5	5-5

Waargenomen zoogdieren Joop Vrielink

Dwergvleermuis, Egel, Kaukasus eekhoorn, Vos, Westelijke blinde mol en Wezel.